

Аниськіна Світлана Анатоліївна,
*студентка магістратури Навчально-наукового
інституту менеджменту та психології ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти»*

**МОРАЛЬНА СВОБОДА У ПРАЦІ І. КАНТА
«КРИТИКА ПРАКТИЧНОГО РОЗУМУ»**

Анотація. *Статтю присвячено висвітленню сутності та змісту таких понять, як «моральна свобода, обов'язок, моральний закон». Проаналізовано підхід філософа І. Канта щодо визначення понять «моральна свобода», «обов'язок, як чистота морального мотиву і твердість моральних переконань».*

Ключові слова: *моральна свобода, воля, розум, моральність, свідомість, вчинок, совість, обов'язок, моральний закон.*

Анискина Светлана Анатольевна

**ПРАВСТВЕННАЯ СВОБОДА В РАБОТЕ И. КАНТА
«КРИТИКА ПРАКТИЧЕСКОГО РАЗУМА»**

Аннотация. *Статья освещает сущность и содержание таких понятий, как «нравственная свобода, долг, моральный закон». Проанализирован подход философа И. Канта относительно определения понятий «нравственная свобода», «долг, как чистота морального мотива и твердость нравственных убеждений».*

Ключевые слова: *нравственная свобода, воля, ум, нравственность, сознание, поступок, совесть, долг, моральный закон.*

Svitlana Anyskina

**MORAL FREEDOM IN THE WORK OF I. KANT
«CRITICISM OF PRACTICAL MIND»**

Abstract. *The article is devoted to the essence and content of concepts such as «moral freedom, duty, moral law». Analyzed the approach of the philosopher Kant on the definition of the concepts of «moral freedom», «duty, the moral purity of motive and firmness of moral convictions».*

Key words: *moral freedom of the will, mind, morality, consciousness, action, conscience, duty, moral law.*

Постановка проблеми

Знайомство з вченням І. Канта — гарний початок для вивчення філософії, релігієзнавства, етики та педагогіки взагалі, що привчає мислити самостійно. В своїх філософських пошуках І. Кант відводить етиці особливе місце. Філософ вважав мораль осередком усієї сутності людини. Питання про те, як слід жити людині, ніколи не втрачає своєї актуальності. Тому кожна епоха давала свою власну відповідь на це важливе питання. Етична проблематика творів І. Канта є

надзвичайно актуальною для всього людства, а особливо — для сучасного українського суспільства. Проблема свободи, справедливості, важливість морального закону для людини, значення людського вчинку, миру з ближнім і бажання йому щастя, як умови суспільного співжиття є найбільшнішими питаннями українського сьогодення.

Актуальність проблеми дослідження. На сьогодні найважливіша тема – про морально-духовні цінності людини. Як допомогти людству не втратити образ людини? Нещодавно у фейсбуці прийшло прохання про молитву з Нігерії: на відео звірські били, а потім живими спалили чоловіків та жінок... Наш світ гине: фізично, морально, духовно, екологічно. Ми живемо в такий час, коли повністю руйнуються основа і фундамент моральності й особистості, тому так актуально для нас є дослідження питань моральної свободи і абсолютних цінностей людини, за працями по етиці, що належать перу великого німецького філософа І. Канта. Поринемо у світ І. Канта і подивимося на ці питання очима самого Кенігсберзького мислителя. Сучасна інтерпретація основних ідей етики І. Канта допомагає нам ясніше побачити як духовне минуле людства, так і сьогоднішні етичні проблеми в їх моральному, соціальному й духовному вимірі. Всі думки І. Канта чітко звучать в одній загальній стрункій системі. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення філософської спадщини І. Канта, а також в шкільній і вузівській практиці на курсах з педагогіки, етики, релігієзнавства та філософії, зокрема студентами педагогічних факультетів, під час розроблення тематичних теоретичних спецкурсів, підготовки рефератів тощо.

Аналіз основних досліджень та публікацій

Іммануїл Кант – це мислитель, який став другим після Платона генієм європейської філософії. Майже всі різновиди сучасного філософствування так чи інакше сходять до І. Канта. Його ідеї піддаються трансформації, але продовжують жити. Етична спадщина І. Канта була вже сприйнята його сучасниками, такими як: Ф. Шиллер, Ф. Шлейермахер, І. Фіхте, досить молодим Гегелем та іншими. Вони побачили в «Критиці практичного розуму» морально-філософський маніфест свободи. Це ж розуміння було ще раз висловлено неокантіанцями. Свобода розумілася ними як останній принцип, до якого приводить аналіз морального життя (В. Віндельбанд та ін.).

Філософська спадщина І. Канта сприймалася по-різному, особливо в російській філософії XIX ст. Діапазон ставлення до навчання І. Канта був досить широкий, від повного неприйняття — до високої оцінки його внеску в розвиток філософії. Перший переклад на російську мову здійснено за життя І. Канта і видано в місті Миколаєві. Праці І. Канта міцно входять в інтелектуальне життя Києва і Харкова. Першу дисертацію про вчення і філософію І. Канта написано в місті Києві в 1847 р. Автором її був Гогоцький, який присвятив І. Канту статтю в першій чотирьохтомній філософській енциклопедії «Філософський лексикон», що вийшла в Києві у 1857 р. У цей період виникають численні зв'язки, перетини, опозиції (Кант – Соловйов, Кант

– Достоевський, Кант – Толстой, Кант – Флоренський та ін.). Відомий український філософ Юркевич позитивно відгукується про внесок Канта в сучасну філософію, він використовував його ідеї та праці, порівнював його з Платоном. Можна також назвати таких авторів, як: М. Бердяєв, С. Булгаков, Ф. Степун, С. Франк, Б. Яковенко, в працях яких присутнє вчення І. Канта. Серед сучасних авторів можна виділити таких дослідників, як: В. Асмус, А. Гулига, А. Гусейнов, В. Малахов, І. Нарський, А.П. Скрипник та інші. Важливо, що було здійснено переклад «Критики практичного розуму» українською мовою (І. Бурковський – Київ, 2004), який ми взяли за основу для нашого дослідження.

В Законі України про вищу освіту згадуються моральні цінності, але нічого не сказано про духовність. У статті 26 «Основні завдання вищого навчального закладу» в пункті 4 написано: «формування особистості, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах», а в пункті 7 читаємо про «збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства».

Мета статті — привернути увагу глибокодумних людей саме до духовності через погляд філософа І. Канта.

Виклад основного матеріалу

І. Кант був великим вченим свого часу. Запропонована ним наукова програма містила цілу низку достоїнств і мала величезний вплив. І. Кант писав, що сферу філософії складають такі питання: «Що я можу знати? Що я маю робити? На що я смію сподіватися? Що таке людина?» На перше питання відповідає метафізика, на друге – мораль, на третє – релігія і на четверте – антропологія. Але по суті – все це можна було б звести до антропології як цілісного вчення про людину, бо три перші питання зводяться до четвертого²⁸.

Серцевиною антропології І. Канта є його етика чи практична філософія. Етика І. Канта систематично розроблена в трьох творах: «Основи метафізики моральності» (1785), «Критика практичного розуму» (1788), «Метафізика моральності» (1799). До них примикають складені за пізнішими записами студентів лекції з етики, які І. Кант читав в кінці 70-х років XVIII ст.

Спочатку звернемо увагу на знамениті слова самого І. Канта: «Дві речі сповнюють душу завжди новим і чимраз дужчим подивуванням і пієтетом, чим частіше й триваліше роздумуєш про них, – зоряне небо наді мною й моральний закон у мені. І те й те мені не потрібно шукати й лише домислювати як щось сховане в мороці або в Позамежному, за сферою мого круговиду; я бачу їх перед собою й безпосередньо пов'язую їх зі свідомістю свого існування»¹⁷.

²⁸ Шубин В. Кант и Вернадский [Электронный ресурс] / В. Шубин // Наука и техника. — М., 1997. — С. 332. — Режим доступа : <http://n-t.ru/tp/in/kv.htm>. — Дата обращения: 18.01.2018. — Название с экрана.

¹⁷ Кант І. Діалектика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — С. 176.

Філософія автора охоплює дуже великий і різноманітний спектр питань. Ми ж зупинимо наш погляд на останньому фрагменті цієї фрази: «...моральний закон у мені».

І. Кант писав свої основні праці з етики в другій половині XVIII ст. – це був філософський і критичний час, як він сам про це говорить: «...у цю філософську й критичну епоху...»¹⁸. Філософ повинен був знайти основу для моральності, знайти якусь опору для людства й обґрунтувати моральні норми. І. Кант – це філософ, який намагався знайти основу етики, при цьому не використовуючи в своїх аргументах авторитет імені Бога, але саме розмірковуючи над етичними питаннями, І. Кант приходив до ідеї необхідності Бога.

Філософ знаходить інший спосіб для викладу своїх думок, щоб людство його почуло, але при цьому він не використовує релігійну лексику, оскільки в той час його б просто висміяли за це. А І. Кант хоче бути почутим і тому він використовує стиль викладу своїх думок на мові, яка була б зрозумілою людям його часу. Він шукає спільні точки дотику, потім в активному обговоренні обережно розплутує клубок оман і далі систематично розкриває перед читачем суть питання про моральну свободу і обов'язок людини, застосовуючи при цьому науковий шлях дослідження думки. І. Кант бажає: «прийти до правильного пункту бачення, з якого можна правильно вказати її цілість»¹⁸. Філософ наголошує: «...правильно схопити ідею Цілого і, [виходячи] з неї, обійняти поглядом у чистій розумовій спроможності всі ті частини в їх взаємному відношенні одні до одних шляхом виведення їх з поняття того Цілого. Ця перевірка й запорука (*Gewährleistung*) [успіху] можлива лише через щонайглибше знайомство із системою...»¹⁸. І. Кант пише про найбільший обов'язок філософа: «Бути послідовним — найбільший обов'язок (*Obliegenheit*) філософа, а проте [це] трапляється найрідше»¹⁶. Арсеній Гулига добре пише, що одне з устремлінь І. Канта, це – розкрити розбіжності, але проявити терпимість, подолати однобічність, дати принципово нове рішення, синтезуючи при цьому накопичений досвід, не перемогти, а примирити⁸. Він привчає мислити самостійно. У вступній статті до книги «Етика Канта» А. Гусейнов пише, що у другій половині XVIII ст., коли І. Кант розробляв свою філософську систему, зміцніла буржуазна цивілізація готувалася відкрито й остаточно скинути із себе оболонку середньовічно-патерналістських відносин. Для духовної санкції процесу емансипації особистості потрібно нове обґрунтування моральності. Необхідно було відповісти на питання: чи може особистість у самій собі знайти ту тверду моральну опору, яку вона знаходила поза себе – в природі, соціальному середовищі та в Бозі? Цю проблему можна було вирішити в рамках традиційних етичних систем. Емпіричні принципи моралі незалежно від

¹⁸ Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — 240 с. — С. 18; 13; 14.

¹⁶ Кант І. Аналітика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — С. 27.

⁸ Гулыга А. В. Кант / А. В. Гулыга. — М. : Молодая гвардия, 2005. — 278 с. — С. 11.

того, чи йшлося про природне самолюбство (як у Гельвеція і Мандевіля), вроджені моральні почутті (як у Шефтсбері і Хатчесона) або про виховання й правління (як у Монтеня і Гоббса), знаходяться (лежать), як підкреслює І. Кант, на «випадкових основах». Теологічний принцип моралі вільний від такої випадковості, але він виявляється для людини зовнішнім. Емпірична етика не могла пояснити безумовності, загальної значущості моралі, а теологічна етика – її суб'єктивної, внутрішньоособистісної вкоріненості.

І. Кант створює теоретичну конструкцію, яка органічно поєднує обидва ці моменти. Пояснюючи, чому провалювалися всі попередні спроби обґрунтування моральності і в чому полягає оригінальність його власного рішення, він пише, що у моралі людина підпорядкована тільки своєму власному, однак, і всезагальному законодавству. І. Кант пише, щоб всі розуміли, що людина своїм обов'язком пов'язана із законом, але не здогадувалися, що вона підпорядкована тільки своїм власним і тим не менш загальному законодавству і що вона зобов'язана поступати, лише погодившись зі своєю власною волею, яка встановлює, однак, загальні закони відповідно до мети природи. Всі колишні принципи моралі були засновані на гетерономії волі, тобто вони перебували за межами самої чинної волі. І. Кант перевернув це подання і осмислив моральність як самозаконодавчий принцип, внутрішню основу волі в особі кожної розумної істоти.

Етику І. Канта прийнято називати етикою обов'язку, що, зрозуміло вірно. Проте слід мати на увазі, що всупереч звичайним смисловим відтінкам, що зв'язує поняття обов'язку із зовнішнім примусом, кантівський обов'язок є не що інше, як чистота морального мотиву і твердість моральних переконань. Через обов'язок затверджується моральна цінність, притаманна кожній людині як розумній і тому моральній істоті. Тому етику І. Канта цілком можна також назвати етикою особистісної автономії, індивідуальної свободи і відповідальності. Проте, мабуть, найточніше було б назвати її етикою доброї волі. Вона є першою і, можливо, єдиною науково-філософською концептуалізацією моралі, цілком замикає її на особистість. Кант збагатив європейську культуру і філософію уявленням про моральну гідність як основну особистісно створювальну ознаку людини¹³.

Свобода як наріжний камінь етики. Основа етики – свобода. Для І. Канта поняття свободи є доказовим аподиктичним (достовірний, той, що базується на логічній необхідності)²⁴ законом практичного розуму та надає ідеям Бога та безсмертя об'єктивну реальність і право: «Поняття свободи, оскільки його реальність доведено аподиктичним законом практичного розуму, становить відтак завершення (den Schlußstein⁷) цілої будівлі певної системи чистого, навіть [і] спекулятивного, розуму, і всі інші поняття (Бога та безсмертя), котрі,

¹³ Кант И. Лекции по этике / Иммануил Кант ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — 431 с. — С. 5–6.

²⁴ Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://translate.academic.ru/>. — Дата обращения: 18.01.2018. — Название с экрана.

⁷ Гулыга А. В. Кант / А. В. Гулыга. — М. : Молодая гвардия, 1981. — 302 с.

як просто ідеї, лишаються в ньому без опори (Haltung), долучаються тепер до нього і набувають з ним і через нього тривкості (Bestand) та об'єктивної реальності, себто можливість їх доводиться тим, що свобода є дійсна; адже ця ідея об'являється (offenbaret sich) через моральний закон»¹⁸. Свобода – це властивість людини, яке переносить її в мислимий світ: «свобода, якщо приписувати її нам, переносить нас у певний інтелігібельний порядок речей»¹⁶ або ще «у свободі як властивості інтелігібельної істоти»¹⁶.

І. Кант пропонує поняття Бога, свободи та безсмертя пошукати в моральному застосуванні розуму й уgruntувати [їх] на ньому: «...ми знову мусимо взяти ту зброю до рук, щоб поняття Бога, свободи та безсмертя, для яких спекуляція не знаходить достатньої запоруки (Gewährleistung) їх можливості, пошукати в моральному застосуванні розуму й уgruntувати [їх] на ньому»¹⁸.

Неможливо охопити в цій статті все різноманіття проблем, поставлених І. Кантом в етиці. Тому далі ми приділимо увагу аналізу основних питань: моральна (внутрішня) свобода, обов'язок в етиці філософа. Деякі вчені називають її етикою «доброї переконаності і внутрішньої свободи».

Свобода – нерв філософії І. Канта. Філософ називає науку про закони свободи етикою чи наукою про моральність¹⁵. У праці «Критика практичного розуму» мислитель наголошує на реальності свободи, яка складає опору всієї будівлі розуму і проявляється через моральний закон¹⁸.

Поняття свободи І. Кант радить пошукати в моральному застосуванні розуму і заснувати на ньому це поняття. У І. Канта свобода є умова морального закону: «Але свобода – це ще й єдина з-посеред усіх ідей спекулятивного розуму, можливість котрої ми знаємо априорі (не осягаючи, однак, її), бо вона є умова морального закону, який ми знаємо»¹⁸. І разом з тим автор стверджує, що моральний закон є умова, за якої ми можемо усвідомити свободу: «Щоб не вбачали помилково непослідовності в тому, що я зараз називаю свободу умовою морального закону, а потім у [самому] трактаті стверджую, що моральний закон є умова, допіру за якої ми можемо усвідомити свободу, я хочу нагадати тільки те, що свобода, безперечно, є ratioessendi морального закону, а моральний закон – ratiocognoscendi свободи. Адже якби моральний закон не мислився чітко в нашому розумі раніше, то ми ніколи б не вважали себе управненими визнавати щось таке, як свобода (хоча вона й не суперечить [сама] собі). Та якби не було свободи, то жодним чином годі було б знайти й моральний закон у нас [усередині]»¹⁸. З цієї цитати можемо зробити висновок, що всі люди мають в розумі уявлення про моральний закон. Головну думку автор проводить червоною ниткою через всю свою роботу «Критика

¹⁸ Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — 240 с. — С. 8–9.

¹⁶ Кант І. Аналітика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — С. 49; 75.

¹⁵ Кант І. Основание метафизики нравов / Иммануил Кант // Лекции по этике ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — С. 224.

практичного розуму», він як би нанизує намистинку за намистинкою на одну нитку. І цю думку філософ повторює, коли стверджує, що свобода і безумовний практичний закон посилаються один на одного: «свобода й безумовний практичний закон взаємно одне одного імплікують» (імплікувати – мати своїм наслідком)¹⁶. І Кант стверджує, що саме моральний закон прямо веде до поняття свободи: «Отже, саме моральний закон, який ми усвідомлюємо безпосередньо (щойно тільки намічуємо собі максими волі), насувається нам передовсім, і, будучи презентований (darstellt) розумом як визначальна підстава, не переважає ніякими чуттєвими умовами, бо навіть цілком незалежна від них, веде прямо до поняття свободи»¹⁶. Філософ доводить, що моральність спочатку розкриває нам поняття свободи: «Що це є істинна ієрархія наших понять, і [що] звичаєвість (Sittlichkeit) спочатку розкриває нам поняття свободи, отже, практичний розум спочатку ставить спекулятивному найнерозв'язнішу проблему цим поняттям, щоб через нього завдати йому найбільшого клопоту, – це стає ясным уже з того, що, позаяк [виходячи] з поняття свободи, не можна нічого пояснити в явищах – провідну нитку тут завжди має становити механізм природи, крім того, й антиномія чистого розуму, якщо вона прагне піднятися до Безумовного в низці причин, і в тому й в іншому [випадку] заплутується в незбагненних речах (in Unbegreiflichkeiten), тоді як останній (механізм) усе ж таки є застосовний принаймні для пояснення явищ, ми ніколи не дійшли б до цієї ризикованої справи – вводити свободу до науки, якби до цього не дійшов звичаєвий закон (das Sittengesetz), а разом з ним – практичний розум, і не накинув нам цього поняття»¹⁶. І автор наводить гарний приклад, де стверджує, що свобода без морального закону залишилася б для людини невідомою: «Але й досвід потверджує цей порядок понять у нас. Нехай хтось стверджує про свою пристрасну схильність, ніби вона, якщо йому трапляється предмет уподобання і відповідна нагода, є для нього цілком непереборна, – [та] якби поставити шибеницю перед будинком, де йому трапилася та нагода, щоб негайно повісити його після отримання [ним жаданої] насолоди – чи тоді він не приборкав би своєї схильності? Не треба довго гадати, що він би відповів. Але запитайте його: якби його монарх під загрозою тієї самої негайної смертної кари вимагав від нього дати фальшиве свідчення проти чесною людини, яку той під позірними приводами радий був би погубити, – чи вважав би він тоді за можливе, хоч яка велика була його любов до життя, подолати її? Вчинив би він це чи ні, – він, може, сам не наважився б запевняти; але що це для нього можливо – він мусить погодитися, не роздумуючи. Він, отже, судить, що він може щось, тому, що усвідомлює, що він повинен це [зробити]; і пізнає в собі свободу, яка інакше, без морального закону, залишилася б для нього невідомою»¹⁶.

Моральна свідомість притаманна людині, незважаючи на її неморальні вчинки (вони якраз і вказують на наявність моральної свідомості), незаперечно

¹⁶ Кант І. Аналітика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — С. 34–35.

свідчать про осудність людського індивіда, його відповідальності за свої вчинки, а значить, і про його свободу. Л. Філіппов пише, що у І. Канта вихід у сферу етичного можливий за наявності свободи, де тільки і доступний вибір, і що категоричний імператив вкорінений в серці морального суб'єкта²⁷.

І. Кант пише, що людину ніщо і ніхто, ніколи, ні до чого не може примусити. Будь-яка людина за будь-яких обставин здатна зберегти власну гідність, не втратити повагу до себе: «Кожна людина має відстоювати своє право і стежити, щоб інші не топтали її ногами»¹⁸. І. Кант вважає, що поняття свободи є ключ до пояснення автономії волі¹³. Для І. Канта людина абсолютно вільна, але несе відповідальність за свої вчинки: «Вона є суб'єкт морального закону, який є святим, саме завдяки автономії своєї свободи»¹⁶. За І. Кантом, свобода знаходиться в основі всіх моральних законів: «...про свободу, яка повинна лежати в основі всіх моральних законів...»¹⁶. Для І. Канта без свободи немає і відповідальності: «...а без цієї свободи (в останньому істинному значенні), яка одна лише буває аргіогі практичною, неможливий ніякий моральний закон, ніяке зобов'язання за цим законом»¹⁶. І. Кант стверджує, що будь-яка людина знає, коли вона порушує закон і чітко усвідомлює, що вона могла б і не зробити поганого вчинку: «У цьому плані розумна істота може слушно сказати про кожний здійснюваний нею протизаконний вчинок, попри те, він як явище в минулому є достатньо визначений і остільки неминуче необхідний, що вона могла б і утриматись від нього; адже цей вчинок з усім тим минулим, що його визначає, належить до єдиного феномена її характеру (Charakters), який вона сама собі створює й відповідно до якого сама приписує собі як причини, незалежні від усякої чуттєвості, каузальність (причинність) тих явищ»¹⁶. Філософ говорить про те, що до цього знання сприяє вирок дивовижної здатності людини – совісті, яка як обвинувач приводить людину, яка була при здоровому глузді, тобто могла користуватися своєю свободою, до жалю за давно скоєний вчинок при кожній згадці про нього. Це болісне відчуття, викликане моральним переконанням, не може допомогти скоєне зробити нескоєним і не залежить від часу. Автор каже, що це відбувається з людиною, тому що розум, коли йдеться про моральний закон, не визнає жодної різниці в часі і питає лише про те, чи належить йому ця подія як вчинок, і морально пов'язує з ним це відчуття болю, коли б не сталася подія – тепер або давним-давно. І. Кант пише: «З цим цілком узгоджуються й вирок тієї дивовижної спроможності в нас, яку ми називаємо сумлінням (Gewissen). Людина може хитрувати скільки їй заманеться, щоб свою незгідну з законом

²⁷ Філіппов Л. И. Философская антропология Жан-Поля Сартра [Электронный ресурс] / Л. И. Філіппов. — М. : Наука, 1977. — 288 с. — Режим доступа : <http://sci.house/antropologiya/moralnyie-perspektivuyi-ekzistentsialnogo-57539.html>. — Дата обращения: 18.01.2018. — Название с экрана.

¹⁸ Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — 240 с. — С. 193.

¹³ Кант І. Лекції по етиці / Іммануїл Кант ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — 431 с. — С. 269.

¹⁶ Кант І. Аналітика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — С. 98; 108; 109.

поведінку (*Betragen*), про яку вона згадує, уявити собі як необачну помилку (*Versehen*), просто як необережність, якої ніколи не можна цілком уникнути, отже, як щось таке, в що вона була втягнена потоком природної необхідності, і щоб визнати себе щодо цього за невинну; та все ж вона виявляє, що адвокат, який промовля на її користь, ніяк не може примусити замовкнути в ній обвинувача, якщо тільки вона усвідомлює, що в час вчинення несправедливості (*Unrecht*) була при здоровому глузді, себто могла користатися своєю свободою, і нехай вона пояснює собі свій прогріх (*Vergehen*) певною поганою звичкою, що з'явилася через поступове занедбання уважності до себе, до такого ступеня, що вона може розглядати його [прогріх] як природний вислід цієї звички, проте це не може вберегти людину від самоосуду й докорів, які вона чинить сама собі. Саме на цьому ґрунтується й каяття (*die Reue*) за давно доконане діяння при кожному спомині про нього; болісне, спричинене моральною налаштованістю (*Gesinnung*) відчуття, яке практично є даремне, оскільки не може допомогти скоєне зробити нескоєним, це відчуття [можна] було б [вважати] навіть безглуздим (...), але ж як біль воно цілком правомірне, бо розум, коли йдеться про закон нашого інтелігібельного існування (моральний закон), не визнає жодної часової різниці й питає лише, чи належить ця подія мені як діяння, і в такому разі завжди морально пов'язує з нею це відчуття, дарма, чи відбувається вона тепер, чи відбулася [вже] давно. Адже сенсигельне (лат. *sensus* – почуття, предмет почуттєвого сприйняття), життя (*Sinnenleben*) з погляду інтелігібельної свідомості свого існування (свободи) має абсолютну єдність феномена, який, оскільки він містить самі лише явища налаштованості (характеру), що стосується морального закону, має судитися не за природною необхідністю, притаманною йому як явищу, а за абсолютною спонтанністю свободи»¹⁶.

І. Кант стверджує, що людина вільна за допомогою закону обов'язку, внутрішньо випробувати саму себе і не допустити проникнення злих спонукань в розум. Мислитель пише про внутрішню свободу як про здібність людини, що допомагає приймати правильні рішення своїм розумом і позбавлятися від нестримної нав'язливості схильностей: «Серце-бо полегшується й звільняється від тягаря, який його повсякчас тисне потай, коли в чистих моральних рішеннях, приклади яких приводяться, людині відкривається внутрішня, їй самій раніше як слід навіть не відома спроможність – внутрішня свобода, спроможність позбуватися нестримної нав'язливості схильностей, так щоб жодна, навіть найулюбленіша, не мала впливу на рішення, для якого ми повинні тепер послуговуватися своїм розумом»¹⁷.

І. Кант затверджує автономію людини і раціонально обґрунтовує мораль. Філософ послідовно описав, що свобода і закон є неодмінні передумови

¹⁶ Кант І. Аналітика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — С. 110–111.

¹⁷ Кант І. Діалектика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму ; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ : Юніверс, 2004. — С. 175.

моральності особистості. Тільки повага до морального закону надає моральності вчинкам людини.

І. Кант спирається на авторитет Біблії, коли пояснює, яка дія є етична. Філософ говорить про те, що коли хто утримується від злої дії не зі страху покарання, а через внутрішню огидність такого вчинку, знаючи, що Бог, як Святий Бог, вимагає від людини добрих переконань, то дія ця етична¹³. За І. Кантом, людина знає, що є Бог і що Святий Бог очікує від людини етичних переконань, думок, мотивів, дій. Звернемо нашу увагу, що І. Кант говорить про те, що Бог вимагає від людини добрих переконань, етичних дій. Ми можемо припустити, що, напевно, тому у філософа чесноти – це обов'язок з поваги до закону.

В етиці І. Канта головним акордом яскраво звучать слова Вчителя Євангелія: все слід робити з любові до Бога! І філософ чітко і конкретно говорить, що любити Бога – значить, по доброму переконанню, охоче виконувати Його заповіді! Так, І. Кант повторює слова Ісуса Христа, записані в Євангелії від Івана глава 14, вірш 15: «Якщо Ви Мене любите, – Мої заповіді зберігайте!»³. У І. Канта етика – це філософія доброго переконання, образа думки, а не просто доброї дії. Філософ пише, що саме це особливо вчив творити Учитель Євангелія, Він вимагав етичних дій, Він говорив: все слід робити з любові до Бога. Любити ж Бога – значить, по доброму переконанню, охоче виконувати Його заповіді. Отже, етика, за І. Кантом, є філософія доброго переконання, образа думки, а не просто доброї дії¹³. Зі сказаного ми можемо зробити висновок, що у І. Канта дія людини вважається етичною, коли вона, по доброму переконанню, охоче все робить з любові до Бога. Цим І. Кант підтверджує, що необхідно, по доброму переконанню, охоче, з любові до Бога виконувати Його заповіді!

Філософ чітко і послідовно показує, що людина, яка виконує примусові закони, — ще не доброчесна, оскільки важливий настрій, тобто важливо, чи виповнюється моральний закон по духу, а не за буквою. І. Кант пише, що етику називають також вченням про чесноти. Виконуючий примусові закони ще не доброчесний. Хоча чеснота вимагає і передбачає повагу і ретельне дотримання людських прав, але вона стосується спонукальної підстави, настрою, з якого виникає дія¹³. У філософа доброчесність, однак, не висловлює цілком точно моральної доброти. Доброчесність означає силу самовладання і самовизначення щодо морального настрою¹³. Автор визнає, що для доброчесності ж вимагається відома ступінь моральної доброти, відомий самопримус і панування над самим собою¹³. У І. Канта моральний закон вимагає за духом – настрою, а по букві – дії. Отже, в етиці ми побачимо, як виповнюється моральний закон за духом, і зовсім не будемо звертати уваги на дії¹³.

¹³ Кант І. Лекції по етиці / Иммануил Кант ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — 431 с. — С. 88; 89.

³ Біблія. — Київ : Українське Біблійне Товариство, 1990. — 1218 с. — С. 133.

І. Кант підносить чистоту морального закону в Євангеліє над вченням всіх древніх філософів. Він пише, що Євангеліє має в своєму моральному законі таку чистоту, яку не мав ніхто з древніх філософів. Філософ пише, що Євангеліє не допускає ні найменшої недосконалості, воно цілком суворо й чисто і без поблажливості вимагає виконання закону¹³.

Моральний закон – це мірило моральної цінності людини. І. Кант пише, що якщо ж ми хочемо зробити судження про себе самих, то нам слід порівняти себе з чистим моральним законом, а тоді ми знайдемо причини для смирення¹³. І. Кант пише про помилкові судження древніх про всі моральні чесноти, і вперше тільки Євангеліє дало людству істинний виклад про моральну чистоту. Він говорить, що всі поняття древніх про смирення і всі моральні чесноти були нечисті й не відповідали моральному закону. За І. Кантом, Євангеліє перше виклало нам моральність в чистоті, і, як доводить історія, ніщо не зрівняється з ним¹³.

У І. Канта ми читаємо, що в кожній людині немає межі для морального вдосконалення і культивування принципів. За І. Кантом, добродієність – це моральна досконалість людини. З чеснотою ми пов'язуємо силу, мужність і владу; вона означає перемогу над схильністю. Схильність сама по собі не підпорядкована правилам, а в моральному стані людина повинна пригнічувати її. І. Кант запевняє, що небесні ангели можуть бути святими, людина ж може досягти лише добродієсного стану! Оскільки чеснота ґрунтується не на інстинктах, а на принципах, то культивування добродієння – це одночасно і культивування принципів, яке повинно надати принципам таку рушійну силу, щоб вони переважали в нас і не давали змогу відхилитися від них. Отже, необхідно мати характер. Ця сила – сила чесноти або сама добродієність. Це культивування стикається з перешкодами, які повинні бути подолані за допомогою релігії і правил розсудливості, до яких відносяться: умиротворення душі, її спокій, вільний від всяких докорів, істинна честь, оцінка по достоїнству себе та інших, байдужість або, точніше, холоднокрівність і стійкість стосовно всякого зла, в якому ми не винні. Все це не є джерелом чесноти, а лише допоміжним засобом. І. Кант пише, що це і є обов'язки з погляду добродієсних людей¹³.

Філософ каже, що кожна порочна людина має уявлення про абсолютні людські цінності, вона володіє розумом, щоб бачити зло. Немає такої порочної людини, яка не бажала б бути хорошою. І кожен, бажаючи бути хорошим, може заснувати систему чесноти, якщо він має чисте поняття моральності. Автор пише, що, з іншого боку, здається безглуздим твердити порочній людині про обов'язки; насправді ж кожна порочна людина має уявлення про чесноти, вона володіє розумом, щоб бачити зло, у неї все ще є моральне почуття. Немає

¹³ Кант І. Лекції по етике / Иммануил Кант ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — 431 с. — С. 89; 128; 217.

такого лиходія, який принаймні не бажав би бути хорошим. На цьому моральному почутті можна заснувати систему чесноти¹³.

Висновки

Свобода, за І. Кантом, — це умова морального закону. І. Кант вважає, що поняття свободи є ключ до пояснення автономії волі. Він пише про внутрішню свободу, як про здібність людини, яка допомагає ухвалювати правильні рішення своїм розумом і позбавлятися від нестримної нав'язливості схильностей. Моральна свідомість притаманна людині, незважаючи на її неморальні вчинки (вони якраз і вказують на наявність моральної свідомості), незаперечно свідчать про осудність людського індивіда, його відповідальності за свої вчинки, а значить, і про його свободу. Отже, поняття свободи І. Кант радить пошукати в моральному застосуванні розуму і заснувати на ньому це поняття. І. Кант стверджує, що не моральне почуття, а розум визначає моральний закон.

Мислитель розкриває, що якби не було свободи, то не було б в нас і морального закону. Філософ також стверджує, що моральний закон є умовою, лише за якої ми можемо усвідомити свободу. Він зазначає, що саме моральний закон прямо веде до поняття свободи. І. Кант пише, що моральність спочатку розкриває нам поняття свободи. Свобода без морального закону залишилася б для людини невідомою. Мислитель пояснює, що свобода і безумовний практичний закон посилаються один на одного.

За І. Кантом, людина абсолютно внутрішньо вільна і має повну моральну свободу. Людина вільна, і її свобода – це основоположення моральності. Тільки повага до морального закону надає моральності вчинкам людини.

За І. Кантом, всі люди рівні, і лише той володіє внутрішньою ціннісною перевагою перед іншими, хто з морального боку бездоганний. Моральний закон – це мірило моральної цінності людини. Філософ пише, що якщо ж ми хочемо зробити судження про себе самих, то нам слід порівняти себе з чистим моральним законом, а тоді ми знайдемо причини для смирення. І. Кант зазначав, що судження древніх про всі моральні чесноти були помилкові. Він стверджує, що вперше тільки Євангеліє дало людству істинний виклад про моральну чистоту.

І. Кант спирається на авторитет Бога, коли пояснює, яка дія є етична. Філософ говорить про те, що коли людина утримується від злої дії не зі страху покарання, а через внутрішню огидність такого вчинку, знаючи, що Бог, як Святий Бог, вимагає від людини добрих переконань, то дія її етична. Етику називають також вченням про чесноти. Виконуючий примусові закони ще не добродішний. І. Кант пише, що совість – це інстинкт самоорієнтації людини, порівняти себе саму з моральним законом. Він говорить, що той, хто має

¹³ Кант І. Лекції по етиці / Иммануил Кант ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — 431 с. — С. 217.

абсолютні людські цінності, охочіше пожертвує своїм життям, ніж вчинить низький вчинок.

Неможливо в одній статті охопити всі думки І. Канта. Всі думки мислителя чітко звучать в загальній стрункій системі, як музичні інструменти у симфонічному оркестрі.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

Дуже великі перспективи подальших досліджень у цьому напрямі: Біблія та етика І. Канта. В поданій статті – тільки початок досліджень з цього питання.

Список використаних джерел

1. Абрамов А. И. Кант в русской духовной академической философии / А. И. Абрамов // Сборник научных трудов по истории русской мысли. — М., 2005. — С. 118–150.
2. Асмус В. Ф. Иммануил Кант / В. Ф. Асмус. — М. : Наука, 1973. — 532 с.
3. Біблія. — Київ : Українське Біблійне Товариство, 1990. — 1218 с.
4. Булгаков С. Н. Трагедия философии. Философия и догмат / С. Н. Булгаков // Сочинения в двух томах. — М. : Наука, 1993. — Т. 1. — 635 с.
5. Виндельбанд В. От Канта до Ницше: история новой философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками / В. Виндельбанд ; пер. с нем. — М. : Канон-пресс, Кучково поле, 1998. — 496 с. (Канон философии).
6. Громов М. Н. Влияние Канта на русскую мысль [Электронный ресурс] / М. Н. Громов // Кантовский сборник. — 2009. — № 2. — С. 1–10. — Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-kanta-na-russkuyu-mysl>. — Дата обращения: 18.01.2018. — Название с экрана.
7. Гулыга А. В. Кант / А. В. Гулыга. — М. : Молодая гвардия, 1981. — 302 с.
8. Гулыга А. В. Кант / А. В. Гулыга. — М. : Молодая гвардия, 2005. — 278 с.
9. Кант И. Аналитика чистого практического разума / Иммануил Кант // Лекции по этике ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — С. 295–364.
10. Кант И. Диалектика чистого практического разума / Иммануил Кант // Лекции по этике ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — С. 364–406.
11. Кант И. Критика практического разума / Иммануил Кант // Лекции по этике ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — С. 284–407.
12. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант // Сочинения : в 6 т. — М., 1964. — Т. 3. — 432 с.
13. Кант И. Лекции по этике / Иммануил Кант ; пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М. : Республика, 2005. — 431 с.
14. Кант И. Метафизика нравов в двух частях [Электронный ресурс] / Иммануил Кант // Политология : хрестоматия : под. ред. проф. М. А. Василюка. — М. : Гардарики, 2000. — 843 с. — С. 446–448. — Режим доступа :

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hrestom/47.php. — Дата обращения: 18.01.2018. — Название с экрана.

15. Кант И. Основание метафизики нравов / Иммануил Кант // Лекции по этике; пер. с нем.; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. — М.: Республика, 2005. — С. 224–282.

16. Кант І. Аналітика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ: Юніверс, 2004. — С. 21–120.

17. Кант І. Діалектика чистого практичного розуму / І. Кант // Критика практичного розуму; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ: Юніверс, 2004. — С. 120–179.

18. Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського; наук. ред. А. Єрмоленко. — Київ: Юніверс, 2004. — 240 с.

19. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант; пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. — Київ: Юніверс, 2000. — 504 с.

20. Малахов В. А. Етика: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / В. А. Малахов. — Київ: Либідь, 2000. — 383 с.

21. Малахов В. А. Етика / В. А. Малахов // Курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. — 4-те вид. — Київ: Либідь, 2002. — С. 384.

22. Нарский И. С. Иммануил Кант / И. С. Нарский. — М.: Мысль, 1976. — 208 с.

23. Скрипник А. П. Категорический императив Иммануила Канта / А. П. Скрипник. — М., 1978. — 192 с.

24. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://translate.academic.ru/>. — Дата обращения: 18.01.2018. — Название с экрана.

25. Тофтул М. Г. Етика: навч. посіб. [Електронний ресурс] / М. Г. Тофтул. — Київ: Академік, 2005. — Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/ethics/toftul_etika/part5/538.htm. — Дата звернення: 18.01.2018. — Назва з екрана.

26. Уайт Е. Наше высшее призвание / Е. Уайт. — Київ: Джерело життя, 2015. — 448 с.

27. Филиппов Л. И. Философская антропология Жан-Поля Сартра [Электронный ресурс] / Л. И. Филиппов. — М.: Наука, 1977. — 288 с. — Режим доступа: <http://sci.house/antropologiya/moralnyie-perspektivyie-ekzistentsialnogo-57539.html>. — Дата обращения: 18.01.2018. — Название с экрана.

28. Шубин В. Кант и Вернадский [Электронный ресурс] / В. Шубин // Наука и техника. — М., 1997. — Режим доступа: <http://n-t.ru/tp/in/kv.htm>. — Дата обращения: 18.01.2018. — Название с экрана.

Svitlana Anyskina

**MORAL FREEDOM IN THE WORK OF I. KANT
«CRITICISM OF PRACTICAL MIND»**

The essence and content of such concepts as «moral freedom, duty, moral law» are covered. The approach of philosopher I. Kant to the definition of concepts «moral freedom», «duty as a purity of moral motive and firmness of moral convictions» is analyzed.

Introduction to the teachings of I. Kant – a good beginning for the study of philosophy, religion, ethics and pedagogy in general. He teaches to think on his own. In his philosophical quest, I. Kant devotes a special place to ethics. The philosopher considered morality as the center of the whole essence of man. The question of how to live a person never loses its relevance. Therefore, every epoch gave its own answer to this important issue.

The problem of freedom, justice, the importance of a moral law for a person, the significance of human action, peace with his neighbor and his desire for happiness, as conditions of social cohabitation, are the most painful issues of the Ukrainian present. In our time, the most painful topic is about the moral and spiritual values of man. How to help humanity not to lose human image? We live in a time when the foundation and foundation of morality and personality are completely destroyed, so it is so important for us to study the issues of moral free om and absolute values of man, for the works on ethics belonging to the paw of the great German philosopher I. Kant. Let's look at the world of I. Kant and look at these questions through the eyes of the very Kenigsberg thinker. The modern interpretation of Kant's basic ideas of ethics helps us to more clearly see both the spiritual past of humanity and today's ethical problems in their moral, social and spiritual dimensions. All thoughts of I. Kant clearly sound in one common, harmonious system. I. Kant – a thinker who became the second after Plato's genius of European philosophy. Almost all varieties of modern philosophizing somehow go back to I. Kant. His ideas undergo transformation, but continue to live.